

Eldstadsrelaterade bränder – ett ämne som alltid varit aktuellt

Kampanjen *Aktiv mot brand* har hösten 2013 satsat på information kring eldstadsrelaterade bränder. Värmlands Brandhistoriska Klubben deltar i kampanjen och vi skriver därför lite om den historiska utvecklingen. Sedan medeltiden har man arbetat med förbud, kontroll, straff, sotning och regler för byggnader. Men ändå är andelen eldstadsrelaterade bränder i värmländska småhus runt 50 % vilket är något högre än för hela landet. 1923 ansågs ca 50 % av alla bränder uppstå pga soteld.

Förr eldade man året om vilket medförde stora brandrisker på sommaren då torra brännbara yttertak kunde antändas av gnistor. Glöd föll ut ur eldstaden och antände golv eller inredning. Det var vanligt att bränder startade i bagerier och brygghus där man även brukade torka ved i ugnarnas eftervärme. Eld kan alltid ta sig ut via sprickor i murar, kaminrör och andra rökgångar. Sprickor uppstod om det blev sättningar i marken som fördes vidare till en skorsten som dessutom kunde vara fastmurad i byggnaden. Soteldar har alltid påverkat konstruktionen som kunde vara felbyggd med t.ex. inmurade träbjälkar som antändes av värme.

Känner man till eldens faror idag och att det ofta är samma risker? Brandkapten Borgenstierna i Stockholm skrev 1917 till regeringen och följande utdrag är fortfarande av intresse;

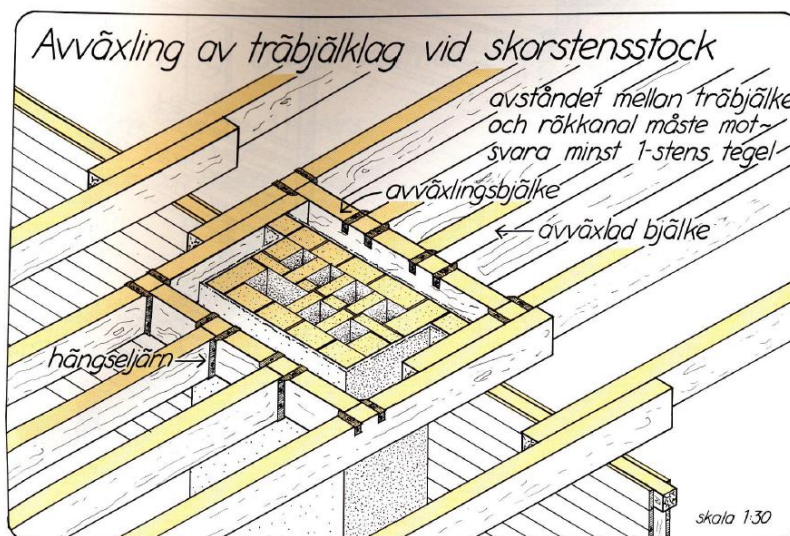
Förutom soteld beror de flesta bränder på ren okunnighet, vårdslöshet och bristande ansvarskänsla. För att råda bot måste undervisning tillgripas. Varje människa ska lära sig att i det dagliga livet umgås med eld, alltså att rätt förstå eldens natur, dess handhavande och de faror som den innebär. Kunskapen om elden har inte hållit jämna steg med utvecklingen, ju mer mor och far måste bidra till hemmets underhåll genom arbete utom hemmet har barnens undervisning om elden försumrats. Det är då naturligt att skolan även i detta avseende får träda emellan.

Det har alltid brukat bli bekymmer om man inte följer reglerna. När någon brände öl olovandes i Filipstad 1694 brann hela staden ner. En annan gång eldade man i en bryggstuga, trots förbud, varvid Karlstad brann 1752. Då hade det också varit långvarig torka. När Karlstad brann 1865 hade någon torkat ved i en bagares ugn och veden tog eld.

Eldandet var naturligtvis den vanligaste brandorsaken redan på medeltiden. På 1300-talet stadgades att man skulle vakta elden. Ingen eld fick vara tänd när det ringt i eller ur vård (kväll och morgon) och detta kontrollerades av nattvaktarna. Myndigheter, och senare även försäkringsbolag, hade regler för kontroll av eldstäder och skorstenar vilket även gällde på landet. Vid tillsynen i städerna deltog murare

Konstruktionen har reglerats och i 1734 års lag allmänna lag sägs att ”alla eldstäder och skorstenar bör så vara ställda och förvarade, att eldskada förekommas må”. Ett regelförslag från 1795 visar vad man ville göra. Där angavs;

- Skorstensresning skulle vara betryggande och eldstäder skilda från bjälkar och timmer.
- Bjälklagen omkring eldstäder och eldrör bör förses med växelbjälkar till 9 tums avstånd från eldröret; mellanrummet bör därvid vara tätt tillmurat.
- Spisbottnar få ej vila på bjälklager utan antingen skall det finnas ett öppet valv därunder eller skola bjälkarna under eldstaden borthuggas, avväxlas och förses med järnrost
- Framför alla eldstäder bör läggas stenplattor eller åtminstone järnplåtsbetäckning av minst en alns bredd.
- Framför kakelugnar bör ställas pannor av järnbleck till emottagande av eventuellt vid eldningen utfallande kol.
- Taken bör gipsas eller åtminstone kalkrappas;
- Golven i kök, brygg- och bagarstugor, verkstäder mm bör beläggas med sten, murtegel eller lera.
- Ingen timmervägg fick finnas bakom eller invid någon eldstad utan borde den i dessa fall borthuggas eller förses med tegelinramning.
- Eldstäderna bör vara placerade mitt i byggnaden så att skorstenen kommer att skjuta upp vid takspetsen och ej vid takfoten.
- Nischer bör på säker uppsättas för kakelugnar. De bör ändå nerifrån uppbära eldrören och skorstenarna.
- Skorstenar bör sträcka sig minst 2 alnar ovanför taknocken.
- Inga rökgångar bör medelst plåtrör dragas genom väggarna. ’

Avväxling av skorsten – från Så byggdes husen 1880-1980

Efterhand infördes de flesta av ovanstående regler. När den första byggnadsstadgan kom (1874) föreskrevs bland annat att skorstenar och eldstäder med därtill hörande rör och pipor skola på ändamålsenligt sätt skiljas från trävirke och annat i byggnaden ingående lätt antändbart material. Vidare skrevs att byggnad ej får täckas med halm, torv, spån, bräder eller annat eldfångt ämne; utan skall till täckningen begagnas tegel, skiffer, plåtar eller annat ämne, som prövats i avseende på eldfara tryggande.

Bland värmländska notiserna ser man att Karlstad fick en ny förordning 1721. Där anställdes också sotare, brandmästaren skulle gå brandsyn, bristfälliga tak lagas och ingen fick lagras hö och halm nära skorstenen. I Kila socken utsåg man 1774 uppsyningsmän över eldstäder och dåliga tak. I Östmark ville man 1806 få bort tak med fargtak (näver som hölls på plats av kluvna stockar). De skulle bytas till klingersten (skiffer) men finnarna var emot detta. Om man behöll sådana tak utgick inte brandstod efter brand.

Försäkringsbolagen hade innan denna lag tillkom höjt premierna för de som hade brännbara tak och senare sade man upp försäkringar för byggnader med brandfarliga tak.

Spåntak

Fargtak

I övrigt stadgades att man i lokala byggnadsordningarna kunde ta in ”erforderliga bestämmelser om vad vid byggnaders uppförande och inredning skall iakttagas till undvikande av eldfara, därvid särskilda föreskrifter böra meddelas i avseende å eldfarliga inrättningar.”

Efter större bränder kom det ofta nya regler. 1716 brann 36 gårdar i Karlstad och senare samma år krävde borgmästaren att ”skorstenar och eldstäder skulle kontrolleras i alla dess vinklar och vrår”. Erfarenheter från bränder togs tillvara och varningar utfärdades som efter branden i Växjö 1838. Då hade delägarna i Städernas Allmänna Brandstodsbolag fått veta att inom Växjö stad eldstäder och kakelugnar varit uppförda emot träväggar, utan brandmur eller nisch. De befarade att samma förhållanden kunde finnas i flera städer och att många bränder under senare åren inträffat av denna anledning. Man var angelägen att brandsynerna i framtiden noggrant skulle undersöka om eldstäder, kakelugnar och spisar saknade nisch och icke vara mot mur stödda, Wermlands tidningen skrev om detta.

Trots att alla regler följts kunde det bli brand som när en stor brand var hotande nära i Malméns hus vid Torget i Karlstad i februari 1838. Genom stark eldning började det glöda och ryka bakom kakelugnar. Fyra av dem var riktigt byggda med nischer men värmen från alla fyra blev för stor och trävirke tog eld. Genom att riva dem kom man åt elden och kunde släcka. Många människor var på plats liksom sprutorna.

En annan lyckad släckning genomfördes 1924 när det brann i Storfors herrgård. Ett protokoll från undersökningen beskriver ett effektivt släckarbete vid en vindsbrand. Branden upptäcktes vid morgonronden på bruket. Vakten såg att det rök ovanligt kraftigt invid skorstenen och insåg att det brann. Med hjälp av ett brandskåp i närheten kunde brandkåren larmas. Det tog sedan bara 10-11 minuter innan brandmännen var framme och hade vatten på ledningarna. Två slangar lades ut från motorsprutan som var stationerad vid Spruthuset. En slangledning kom från ångsprutan som ställdes vid parken nedanför herrgården och två ytterligare från brandposten vid stallet.

Vinden var fylld av gulbrun rök och man kunde inte se var det brann annat än att det verkade vara mest invid skorstenen. Då det inte gick att gå in på den stora vinden återstod bara att bespruta vinden från båda gavlarna. En brandman högg hål på taket lite längre ner och därigenom kom man åt branden bättre. Stark blåst försvårade arbetet. Efter någon timmes arbete var branden begränsad. 2/3 av taket förstördes liksom delar av vinden där golv och gavlar skadades. Vattenskadorna blev betydande men herrgården var räddad. Branden kan ha startat som en soteld.

Avslutningsvis kan vi konstatera att riskerna med själva elden är de samma. Vi tror att många inte inser hur väldigt varmt det blir och att alla regler kring installationen, skorsten och själva eldningen därför är mycket viktiga att följa. Säkerhetsmarginaler som fixar felaktigt beteende är troligen nu mindre än förr.

Värmlands Brandhistoriska Klubb
Oktober 2013

